

Записки наукового товариства ім. О. Оглоблина. Острого, 2002. Т. 1. С.5-8.

10. Вихованець Т. Острозькі храми XVI – середини XVII ст. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Історичні науки.* Острого, 2008. Вип. 13. С.160-204.

11. Вихованець Т. Церква Параскево-П'ятницька . *Острозька академія XVI – XVII ст. Енциклопедія.* Острого, 2010. С. 460-462.

12. Державний історико-культурний заповідник міста Острого. Відділ фондів. № КН4437/VI – Р795. 377 арк.

13. Компан О. Міста України в другій половині XVII ст. Київ : Вид-во Академії наук УРСР, 1963. 387 с.

14. Перковський А. Етнічна і соціальна структура населення Правобережної України у XVIII ст. *Історичні джерела та їх використання.* 1969. Вип. 4. С.196-209.

15. Сінкевич Н. Кармелітський монастир в Острозі у світлі візитації 1799 року. *Острозька давнина. Науковий збірник.* Остріг, 2013. № 2. С. 137–143.

16. Machynia M. Wojskowość Ordynacji Ostrogskiej za Sanguszków (1720-1766). Wybrane elementy. Cz. I. Autorament narodowy. *Острозька давнина.* Остріг, 2019. Вип. 6. С.53-96.

Міхалко В. В.,

канд. тех. наук, доц., с.н.с.,

старший науковий співробітник

відділу технологічного забезпечення архівної справи,

Український науково-дослідний інститут

архівної справи та документознавства

м. Київ

ПРИНЦИПИ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО

Одним із найбільш ефективних напрямів військового мистецтва Війська Запорозького була розвідувальна діяльність, яка з XVI ст. розпочала набувати своїх характерних, специфічних принципів, форм та методів. Основна мета розвідувальної діяльності Війська Запорозького змінювалась від створення системи ефективного

попередження нападів військ супротивника до забезпечення розвідувальною інформацією військово-політичного керівництва, яке на підставі отриманої інформації приймало важливі рішення в різних сферах діяльності. Рішення прийняті військово-політичним керівництвом на основі отриманої розвідувальної інформації суттєво впливали на результати багатьох важливих подій, зокрема на перебіг війн, збройних конфліктів, на розвиток двосторонніх та багатосторонніх відносин тощо.

Аналіз особливостей організації та здійснення розвідувальної діяльності Війська Запорозького, що висвітлений в дослідницьких роботах істориків та експертів [2-6] дозволив виявити конкретні принципи, форми та методи даної діяльності з метою більш глибоко розуміння поняття «розвідувальна діяльність» та систематизації знань в зазначеній сфері.

Так, за словами колишнього керівника Служби зовнішньої розвідки України Віктора Гвоздя: «Вивчення інформації про розвідувальну діяльність є досить важливим, в першу чергу, для державних функціонерів, які повинні розуміти і знати, що це за інструмент і як ним користуватися» [1, с. 3].

Необхідно зазначити, що за загальну організацію розвідувальної діяльності розвідки у Війську Запорозькому відповідав кошовий отаман, в деяких випадках козацький старшина. До процесу організації розвідувальної діяльності також залучались: військовий писар, військовий осавул та військовий товмач. Військовий осавул відповідав за організацію та здійснення розвідки козацьких загонів на кордоні Запорізької Січі. Військовий писар був «інформаційно-аналітичною ланкою» в розвідувальному циклі Війська Запорозького, він відповідав за збір та аналіз отриманої розвідувальної інформації, а також за підготовку розвідувальних донесень (доповідей). Військовий товмач відповідав за переклад отриманих документів та донесень з іноземної мови.

Основними силами розвідки Війська Запорозького, які використовувались для здійснення розвідувальної діяльності були такі:

- військові розвідувальні загони, які в основному виконували завдання тактичної розвідки;
- розвідувальні групи і окремі розвідники, які виконували завдання на території супротивника;

– розвідувальні роз'їзди та роз'їзні козаки (мобільні спостережні пости), які в основному виконували завдання щодо спостереження за ворогом;

– бекети (стаціонарні спостережні пости) розташовувались уздовж кордонів для спостереження, виявлення військ ворога й оповіщення командирів та місцевого населення;

– іноземці або українці, які використовувались як шпигуни, тобто були агентами розвідувальних козацьких підрозділів.

Для виконання спеціальних завдань розвідки застосовувались такі сили: команди пластунів (проведення розвідувально-диверсійних заходів у тилу супротивника); групи для наскоків; групи для засідки; групи для вилазки та «могили» (ретельно замасковані спостережні пости для організації та ведення розвідки на найбільш ймовірних напрямках переміщення ворога).

До основних методів та форм розвідувальної діяльності Війська Запорозького належали такі:

– переміщення окремих розвідників або розвідувальних груп на десятки кілометрів майже до таборів супротивника для встановлення маршрутів руху ворожих військ;

– виконання завдань розвідки під виглядом місцевого населення на території супротивника;

– організація диверсійних заходів (вибухів, підпалів, виведення з ладу зброї супротивника, викрадення коней та отруєння ворожих агентів);

– впровадження своєї агентури до різних політичних та військових формувань супротивника;

– введення дезінформаційних заходів з метою ведення в оману військово-політичного керівництва ворога щодо планів Війська Запорозького.

З метою добування розвідувальної інформації за допомогою агентури активно використовувались такі категорії цивільного населення:

– православні священники, монахи;

– окремі представники селянства;

– незаможні верства населення: утікачі, жебраки;

– кобзарі. Кобзарі могли вільно пересувались між країнами, ніхто їх не займав, саме тому їх залучали для виконання завдань розвідки;

– купці, торговці, чумаки, промисловці. Дані категорії населення могли більш ефективно використовуватись розвідкою, через те, що купецька, діяльність надійно виправдовувала вільне володіння іноземними мовами, природну комунікабельність, знання психології та можливість створення широкого кола знайомств серед різних верств населення супротивника. Також, торговці та купці використовувались розвідкою для добування інформації під час торгівлі або відвідування кримських та турецьких базарів, зокрема за допомогою спостереження, підслуховування та опитування їм вдавалося добувати важливу інформацію.

До основних завдань розвідувальної діяльності Війська Запорозького можна віднести такі:

– добування розвідувальної інформації щодо планів та намірів військово-політичного керівництва супротивника, особливо щодо застосування військ на напрямку відповідальності Війська Запорозького;

– визначення місць розташування головних сил противника, наявність конкретних засобів артилерії, розташування місць постійної дислокації пунктів управління ворога;

– встановлення та ретельне вивчення складу військ противника, способів управління, чисельності підрозділів, озброєння, фізичного й морально-психологічного стану військових;

– визначення системи логістичного забезпечення війська противника, а саме обсягів продовольства і матеріальних ресурсів, можливостей їх поповнення, наявність та чисельність у військах ворога поранених, хворих тощо.

Таким чином, за результатами проведення аналізу історичних аспектів розвідувальної діяльності Війська Запорозького можна зробити такі висновки:

у цей період сформувались та почали успішно використовуватись класичні принципи, форми та методи розвідувальної діяльності, які потім активно використовувались розвідувальними службами в період Центральної Ради (з часу проголошення УНР), Гетьманату, Директорії, ЗУНР;

до основних принципів розвідувальної діяльності Війська Запорозького можна віднести такі: активність, прихованість (конфіденційність), плановість, цілеспрямованість та високий рівень підготовки сил розвідки;

козацькі розвідувальні підрозділи почали використовувати як основну форму розвідувальної діяльності – роботу з агентами, з-поміж українців та іноземців.

Література:

1. Юдіна Д. Основні напрями розвідувальної діяльності. Систематизація способів отримання інформації. Оцінка розвідувальної інформації. Київ: НАУ, 2020. 29 с.

2. Гвоздь В. Історичні, правові і політичні аспекти розвідувальної діяльності держави. Монографія. Київ: «Борисфен Інтел», 2018. 576 с.

3. Смолій В. А., Котляр М. Ф., Степанков В. С. Спеціальні служби України від найдавніших часів і до сьогодення: У 5-и т. – Т. 1: Спецслужби України у IX – середині XVII ст. / Ред. кол.: Грицак В. С. (співголова), Смолій В. А. (співголова), Сідак В. С., Белов О. Ф., Кудінов С. С., Фармагей О. І., Лисенко О. Є., Рубльв О. С., Степанков В. С., Ярмиш О. Н., Вронська Т. В. НАН України. Інститут історії України; Національна академія Служби безпеки України. К.: Прометей, 2017. 246 с.

4. Служба зовнішньої розвідки України. Історія, сучасний стан, основні нормативні акти, коментарі і роз'яснення. Ануфрієв М.І., Копотун І.М., Коропатнік І.М., Кривенко О.В., Курилюк Ю. Б. Київ. ВД «Професіонал», 2022. – 508 с.

5. На варті Батьківщини: безпековий вимір українського державотворення другої третини XVIII ст. [передмова В. С. Грицака; авторський колектив: В. В. Омельчук (керівник), Я. Ю. Антоняк, Б. В. Бернадський, С. В. Букет, А. Г. Гольцов, Р. Ю. Кабанець, П. В. Сацький, І. Л. Синяк, В. В. Утвенко, С. М. Шуплік. К.: Прометей, 2016. 350 с.

6. Уривалкін О.М. Таємниці розвідок (діяльність таємних служб на території України). К.:КНТ, 2007. 352 с.